

Варданян М. В.,
доктор філологічних наук, доцент,
декан факультету іноземних мов
Криворізького державного педагогічного університету

КУЛЬТУРНІ КОДИ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Стаття присвячена вивченню способів утілення культурних кодів у дитячих творах української діаспори, перекладених англійською мовою. Наголошено, що в дитячій літературі української діаспори актуалізований зв'язок двох культур і мовних світів: українського та англійського мовних світів, що серед нового покоління українців діаспори породило таке цікаве явище, як бікультурна ідентичність. Тому в статті виходимо з того, що англійська дитяча література української діаспори, незалежно від того оригінальні чи перекладені тексти, характеризується виразним національним колоритом. Головною метою таких текстів було відтворити культурні коди, що презентували українську культурну ідентичність.

Визначено типологію англійських текстів для дітей і юнацтва письменників української діаспори. Їх розподілено на п'ять груп: (1) адаптації фольклорних творів, (2) художньо-пізнавальні та інформаційні тексти з історико-культурного життя материкової України, (3) білінгвальні книги віршів, пісень, казок, (4) твори українських класиків або художні тексти для дітей і молоді української діаспори, що перекладені англійською, (5) прикладна або довідкова англійська література.

У статті до головних культурних кодів білінгвальних творів для дітей зараховано любов до рідної землі й національних героїв. Крім того, прихований культурний сенс несе також і зображення українських звичаїв на Різдво та Великдень. Ці культурні коди втілювалися в різний спосіб під час перекладу, щоб усунути розбіжності між двома культурами – тією, у якій зростали діти, і тією, до якої належали етнічно.

Носієм національного колориту були реалії (антропоніми, топоніми, змалювання побуту і звичаїв). На підставі проведеного аналізу перекладів білінгвальних книг розглянуто різні типи реалій і засоби, що використані для їх відтворення.

Ключові слова: культурні коди, білінгвальні книги, українська діаспора, література для дітей, реалія.

Постановка проблеми. Вивчення проблем міжкультурної комунікації є актуальним для сучасного українського суспільства, що дотепер перебуває в пошуках своєї національної ідентичності, але водночас має можливість вільно пізнавати культури й мови інших народів. У цьому плані заслуговують на увагу різножанрові тексти для дітей української діаспори, культурні коди яких передані в перекладах англійською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через той факт, що англійські дитячі твори українців діаспори малодоступні сучасним науковцям, процес дослідження цього явища ускладнюється. Обрана для цієї статті тема не ставала предметом спеціального дослідження. Проте різні її аспекти вже ґрунтовно

осмислені українськими дослідниками, які вивчали проблеми перекладу чи міжкультурної комунікації. Серед тих, що, на наш погляд, найбільше пов'язані з темою розвідки, назвемо праці Ю. Жлуктенка «Українська мова на лінгвістичній карті Канади», Р. Зорівчак «Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози)», В. Манакіна «Мова і міжкультурна комунікація», а також дисертації Г. Бигар [1] та *Lindy Anne Ledohowski* [6].

Вибір цієї тематики є, на наш погляд, актуальним, оскільки, по-перше, досвід перебування української діаспори в середовищі двокультурності (англо-американської, англо-канадської та української) є цікавою науковою проблемою, дотичною до української дійсності; по-друге, саме з дитинства розпочинається формування національно-етнічної свідомості через засвоєння базових елементів або кодів культури, зокрема з фольклорних текстів і художніх творів.

Тож **метою статті** є розглянути реалізацію культурних кодів у дитячих творах української діаспори, перекладених англійською мовою. Нас насамперед цікавлять білінгвальні книги (англо-українські) з українознавчою тематикою, у яких через образи української культури виражаються ціннісні смисли.

Виклад основного матеріалу. У дитячій літературі української діаспори актуалізовано зв'язок двох культур і мовних світів: українського й англійського, що серед нового покоління українців діаспори породило таке явище, як бікультурна ідентичність. Як розмірковує *Lindy Anne Ledohowski* про англійську творчість етнічних українців Канади: “*For fifty years, descendants of Ukrainian immigrants in Canada have been writing in English, trying to negotiate their identities in relation to a distant, lost, absent Ukraine*” [6, с. 23]. Лейтмотивом таких творів, на думку дослідниці, є зрозуміти, що означає «відчуття бути українцем».

Процес формування образу бікультурала з новою етнічністю зафіксований як у літературі, так і в низці критичних статей на виховні теми, що виходили в українській діаспорі в журналі для молоді «Крилаті» під назвою «Якою є українська молодь?», «Вплив чужого світу на українську молодь», «Хто є українець?», «Що означає національна свідомість?». У них не лише тлумачилася культурна ідентичність українців, яка не вичерпується знанням українських пісень, а й осмислювався конфлікт двох світосприймань, двох культур, зокрема української та американської, і способи йому запобігання або улагодження. Як слушно наголошувала Г. Бигар, статті педагогічного спрямування «*мали на меті переконати читачів періодичних видань, що оволодіння українською мовою допомагає українцям діаспори зберегти власну ідентичність, збагатитися скарбами вітчизняної культури і, зрештою, утвердитися як білінгви у соціумі культури проживання*» [1, с. 10]. Через знання української мови та

культури як ознак етносу й відбувається збереження культурної ідентичності, що в контексті української діаспори мали на меті реалізацію ідеї активного світового українства. Серед головних чинників формування національної свідомості українця зарубіжжя ставала художня література.

Англомовна дитяча література української діаспори характеризується виразним національним колоритом. Головною метою таких текстів було відтворити культурні коди, що презентували українську культурну ідентичність. За типами англомовні тексти для дітей і юнацтва української діаспори представлені: (1) адаптаціями фольклорних творів (*The Mitten*, *Lord Catkin*, *Kyrylo Koshemiaka*); (2) художньо-пізнавальними та інформаційними текстами з історико-культурного життя материкової України (*Kiev – the City of the Golden Domes*, *Taras Shevchenko*, *Bohdan Khmelnytsky – the greatest Hetman of Ukraine*); (3) білінгвальними книгами віршів, пісень, казок від Kazka Productions Ltd, історичних оповідань у малюнках Р. Завадовича про Богуту-Богдана, що виходили в журналі «Веселка» з 1957 по 1979 роки; (4) творами українських класиків або художніми текстами для дітей і молоді української діаспори, що перекладені англійською (*Fox Mykyta* by I. Franko в перекладі Bohdan Melnyk, *Mykhailyk* by M. Dmytenko в перекладі W. Nicholson Skorkhid, *Stones under the Scythe* by Olha Mak у перекладі Vera Kaczmarzkyi); (5) прикладною або довідковою англомовною літературою (абетки, читанки). Англомовні тексти містять головні культурні коди українців в інтерпретації діаспори, а саме: *рідна земля, національні герої*. Приховані культурні смисли закладено й у тексти про Різдво, Великдень. Усе це разом відкриває *систему цінностей* українців. У такий спосіб через англомовні переклади відтворювалася культурна пам'ять українського народу, адже те, що зрозуміло українцю з материкової України, ставало відкриттям для юного читача, етнічного українця.

У 1957–1958 роках у дитячому журналі «Веселка» (*The Rainbow*), що розпочав виходити з 1954 року в редакції «Свободи» (Jersey City, USA) як журнал для виховання національно-свідомої української молоді, започатковано рубрику *English supplement*, де друкувалися різножанрові твори на українознавчу тематику. Тут головним культурним кодом є образ рідного краю. Цей концепт у перекладах часто мав такий синонімічний ряд: Motherland, Fatherland, Native Land, native soil. Образ рідного краю конкретизується за рахунок реалій (топонімів, гідронімів, географічних і ландшафтних цінностей), що зазвичай транслітеруються за традиціями тогочасного англомовного середовища: Київ – Kiev, Канів – Kaniv, річка Буг – the Buh, річка Дніпро – the Dnipro, Хортиця – Khortytzia, чорноморський степ – Black-Sea steppe, українські Карпати – Ukrainian Carpathians, Крим – Krum, peninsula Crimea.

Концепт рідного краю тісно переплетений з образами національних героїв в інтерпретації діаспори, які в різний спосіб відстоювали ідею волі України. До національно-культурних символів належали видатні діячі української культури та історії (Т. Шевченко, Леся Українка, Богдан Хмельницький, С. Петлюра), а також персонажі історичних пісень, дум і казок – Байда, Кирило Кожум'яка. Такими оборонцями, захисниками української землі в художніх текстах є колективні образи лицарів, князів, воєвод, козаків, гетьманів, отаманів, стрільців, які в різні історичні періоди протистояли ворогам, загарбникам рідного краю. Головно, їх об'єднує спільна ідея боротьби за рідну землю, незалежність України, її волю, соборність. Усі вони зображені

хорожими та патріотами свого краю. Лейтмотивом творів і перекладів є не лише відродити культурну пам'ять про них, а й ушанувати всіх тих, хто боровся за волю.

Наскрізним образом історичних оповідань *Bohuta. The Hero* – «Богута – Багатир», *Bohdan, kozak-sorcerer* – «Богдан, козак-характерник», *Bohdan – Sichovy strilets* – «Богдан – січовий стрілець» Р. Завадовича є Богута-Богдан. Він символічний, оскільки пов'язаний із трьома основними етапами української незалежності, на що акцентують самі назви творів. У літературі української діаспори вони означені так: князя Україна, козацька Україна, соборна Україна 1919 року. Тож образ героя уособлює етапи боротьби українців за свою державність.

Властиво, що в англійських перекладах прізвища та прізвиська історичних осіб транскодуються або подаються в історичній транскрипції, що діяла на той час. Водночас промовисті імена в історичному оповіданні Р. Завадовича поєднують транскодування й переклад. Аби зберегти національну форму, за першим способом подаються антропоніми Богута (Bohuta), Богдан (Bohdan) і прізвисько Січовий стрілець (Sichovy strilets). Через описовий зворот пояснено саме ім'я Богдан (God-given). Інші прізвиська «Багатир», «Козак-характерник» перекладено як the Hero, Kozak-sorcerer, що дає змогу англомовному юному читачу зрозуміти головні акценти в образі українського лицаря-воїна. Він – герой із небувалою, магічною силою, яку часто отримує від рідної землі: «*Нас урятує рідна земля! (...) Рідна земля дала героїчну силу Богданові та його козакам*» – «*Our native soil will save us! (...) The native soil gave heroic strength to Bohdan and his Kozaks*» [2, с. 16].

Історична тематика оповідання визначає вживання історизмів, різних явищ і понять, що пов'язані з Україною. Такі образи переважно контрастні за типом: українські воїни – вороги. До перших належать князь Володимир (Prince Volodimir), київський князь Ярослав (Kiev Prince Yaroslav), київські лицарі (Kievan knights), княже військо (royal force), воєвода (Voivoda – Army-leader), отаман (Otamán – colonel), небій-характерник (fighter-sorcerer), козак (Kozak), військо запорізьке (Zaporozhian Host), українські січові стрільці (the Ukrainian Sich Riflemen). Другі – виражені в образах хана печенізького (old Pechening Khan), печенігів (the Pechenegs), татар (Tatars), царя (the tsar), імператора (the emperor), московського командування (Red leadership). Такі слова виражають національно-культурну своєрідність українського народу, відображаючи його біполярну картину світу.

Розкривають культурні звичаї українців на Різдво, Великдень, у повсякденному побуті, пісні, страви й одяг білінгвальні книги *Snow Folk Song* – «Снігова пісня» (1982), *Vesnivka* – «Веснівка» (1987), *The Enchanted Christmas Tree* – «Зачарована Ялинка» (1988), *Sing-A-Long Treasures* – «Співучі Скарби» (1989) від Kazka Productions Ltd. Як зазначено в післямові *Vesnivka* – «Веснівка», вони мають сприяти вивченню української мови серед молоді, а також засвоєнню культурних традицій.

У «Сніговій пісні» зображуються сніговики в українських національних костюмах, які співають, танцюють і смакують українські страви. Тож на лексичному рівні широко вживані українізми або реалії, що передаються через транслітерацію (ругоhy – пироги), дескриптивну перифразу (kozak steps – гопак), еквівалент (снігуронька – magic flight, снігова баба – grandma, сніговий дід – grandpa). Натомість у граматичному плані перекладачі надають перевагу цілісному перетворенню висловлювань, декомпресії та транспозиції. Але оригінал і переклад

близькі завдяки дотриманню суміжного (парного) римування за типом «АА ББ» [3, с. 15–17]:

З'їв він двадцять пирогів	When he'd eaten twenty
Потім ще й танець завів.	He remarked "That's plenty."
Раз і два, і раз, і два,	One and two, and one and two.
Він гуляє гопака.	Fast and faster his feet flew.
Він узявся в боки.	With his hands upon his hips
Випинає кроки.	He tried out some kozak steps.
«От, тепер я молодець,	"I'm a young lad can't you see?
Прошу бабу у танець»	Grandma, come and dance with me.

Словами-реаліями наповнені й інші білінгвальні книги цієї серії, виконуючи важливу роль у процесі міжкультурної комунікації. Саме через ці національно-марковані лексеми відбувається залучення до культури, мова якої вивчається. Така національно-маркована лексика несе фонові краєзнавчі знання про звичаї та кулінарно-густативні вподобання українців у віршованому оповіданні «Зачарована ялинка» – *The Enchanted Christmas Tree*. У ній зображено українську традицію святкування Різдва. Тут і прикрашання ялинки, оформлення вертепу, занесення дідуха до хати, виглядання першої зірки, вечерея родини з дванадцяти страв і колядування. Адекватний переклад твору забезпечує вживання еквівалентів (колядники – Carollers), транслітерації реалій (kolach, rampushky) та їх гіперонімічне перейменування (wheat – kutya, borshch – soup). Тлумачення англійською національних українських страв наводиться наприкінці книги. Зокрема, часто вживана страва «ругоһу» (українізм, яким називають у діаспорному середовищі «вареники», що традиційно транслітерують у формі множини) – "... *this favorite Ukrainian dish may (...) be referred to as varenyky*" [4, с. 29].

Така ідея продовжена у двомовній збірці оригінальних і перекладених віршів, пісень «Співучі скарби» – *Sing-A-Long Treasures*. В одному з віршів «Котик на Великдень» зображується традиція освячення паски та писанок на Великдень. Він постає в типовому для дитячих творів української діаспори ключі. Із цим святом українська діаспора зазвичай поєднує відродження незалежності України за аналогією до Воскресіння Христа. Але своєрідність вірша «Котик на Великдень» у тому, що тут зі святом пов'язані такі транслітеровані (*paska, babka*) й транскрибовані (*kobasa*) кулінарні слова-реалії, культурний смисл яких пояснюється необізнаному з українськими традиціями англомовному читачу [5].

Зображення українських страв у літературі для дітей української діаспори є вираженням ставлення до традицій харчування як системи цінностей українського народу. Тому презентація українських народних страв має також дати читачу розуміння своєї національно-етнічної ідентичності. Так відкривалися читачу приховані смисли – про хліборобську вдачу українців, їхню працьовитість, щедрість і набожність, а також духовні цінності народу, що пов'язані з Різдом і Великоднем, а саме: ідея родинності, єдності зі світом природи, відродження національної ідеї.

Висновки. Наостанок підсумуємо, що подана в статті характеристика культурних кодів білінгвальних книг української діаспори ХХ століття не претендує на вичерпність. Проте проаналізовані в статті різножанрові двомовні твори дають змогу говорити про наявність виразного національного колориту в англомовних текстах на українську тематику.

Вибір тематики, створення образів, ілюстрацій до книг – все це мало на меті розкрити національно-культурну своєрідність

українців. Проте головний культурологічний акцент виражала лексика, що часто була пересипана українізмами, реаліями (топонімами, власними іменами історичних і культурних постатей, фольклорних персонажів, назвами страв, зображення обрядів і звичаїв тощо). Такі культурні коди відкривали українську систему цінностей: любов до рідної землі, пошана до роду, чемність, гостинність, вільнолюбство, милосердя.

Література:

1. Бигар Г.П. Українська педагогічна преса Канади як фактор розвитку рідномовного шкільництва в діаспорі (другої половини ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
2. Завадович Р. Богдан, козак-характерник. Bohdan, kozak-sorcerer. *Веселка*. 1960. № 11. С. 16.
3. Hryhor Gulutsan L., Zwozdesky G., Sembaliuk Cheladyn L. Snow Folk Song. – Снігова пісня. Edmonton : Kazka Productions Ltd., 1982.
4. Hryhor Gulutsan L., Zwozdesky G., Sembaliuk Cheladyn L. The Enchanted Christmas Tree. – Зачарована ялинка. Edmonton : Kazka Productions Ltd., 1988.
5. Hryhor Gulutsan L., Zwozdesky G., Sembaliuk Cheladyn L. Sing-A-Long Treasures. – Співучі скарби. Edmonton : Kazka Productions Ltd., 1989.
6. Ledohowski L.A. Canadian Cossacks: Finding Ukraine in fifty years of Ukrainian-Canadian literature in English. Ph.D., Department of English, University of Toronto, 2008.

Vardanian M. Cultural images in children's literature by Ukrainian diaspora translated into English

Summary. The article is devoted to the study of the cultural images in children's writings of the Ukrainian Diaspora translated into English and the ways of their translation. I argue that Ukrainian and English cultures and the linguistic worlds relate in the Ukrainian Diasporic children's literature. Therefore, this connection has generated such a phenomenon as bicultural identity among the new generation of the Ukrainian Diaspora children. Thus, the Ukrainian Diaspora's English-language original or translated texts for children were characterized by national colouring. Such texts channel cultural images to reveal Ukrainian cultural identity.

I define types of English-language texts for children and youth of the Ukrainian Diaspora. They are divided into five groups: (1) adaptation of folklore works, (2) fictional/educational and informational texts from the historical and cultural life of mainland Ukraine, (3) bilingual books of poems, songs, fairy tales, (4) works of Ukrainian classics or literary texts for children and youth of the Ukrainian Diaspora translated into English, (5) professional literature or handbooks.

The main cultural images of the bilingual works for children include: love for native land and national heroes. In addition, images of Ukrainian customs for Christmas and Easter also carry a hidden cultural meaning. In my opinion, the translators of children's books used different ways to portray these cultural images. But they wished to eliminate the differences between the two cultures: the one in which the children grew up and another to which they ethnically belonged.

A realia is a medium of national colouring. It includes personal names, toponyms, national realities of everyday life and customs. Based on the analysis of some bilingual books translations, I consider some types of realia and the ways of their implementation.

Key words: cultural images, bilingual books, Ukrainian Diaspora, literature for children, realia.